

PAPER DETAILS

TITLE: 'SOSYOLOJIK' OKUMA YAKLASIMIYLA HOCA AHMED YESEVÎ

AUTHORS: EJDER OKUMUS

PAGES: 169-190

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/363795>

‘SOSYOLOJİK’ OKUMA YAKLAŞIMIYLA HOCA AHMED YESEVÎ HODJA AHMAD YASSAWI ACCORDING TO AN APPROACH OF ‘SOCIOLOGICAL’ READING

EJDER OKUMUŞ

PROF. DR.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ Ü. İLAHİYAT FAK.



ÖZ

Hoca Ahmed Yesevî (1093-1166?), akli ve felsefesiyle Türkleri, Müslümanları ve bütün dünyayı etkileyen İslâm medeniyet düşünürü Fârâbî (872-950?) ile aynı topraklarda doğup yetişmiş ve âdeta Fârâbî’yi tamamlarcasına tasavvufî yönüyle aynı şekilde Türkleri, Müslümanları ve bütün dünyayı etkileyebilmiş bir gönül insanıdır. İslâm tasavvuf geleneğinin ana damarlarından birinin kurucu aktörü olan Hoca Ahmed Yesevî’nin düşüncelerinde, toplumla iletişim kurma yönteminde ve dini topluma öğretme tarzında bir tür ‘sosyolojik’ okuma yaklaşımı gözlemlenebilir. Bu sosyolojik bakış, Divân-ı Hikmet adlı eserinde yer yer görülse de asıl onun toplumla kurduğu ilişki biçiminde kendisini göstermekte, tezahür ettirmektedir. Onun Türkistan’da Türk toplumuna İslâm’ı sunma, öğretme, anlatma tarzında söz konusu bakışı veya yaklaşımı görmek mümkündür. Sözlü kültürün hâkim olduğu Türk toplumuna İslâm’ı basitleştirip anlaşılır kılarak ve hoşgörü anlayışı içinde öğretme çabası dikkat çekmektedir. Bir gönül insanı olarak Yesevî’nin çağını aşip bugünlere mesajını ulaştırabilmesinde de aslında onun bu sosyolojik okuma yaklaşımının önemli bir etkisi vardır. Bu çalışma, Hoca Ahmed Yesevî’de sosyolojik okuma yaklaşımını anlamayı ve bu yaklaşımın anlaşılmasına katkıda bulunarak Yesevî’nin sosyal olay ve olgulara bakış tarzını dikkatlere sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmed Yesevî, Sosyolojik okuma, İslâm, Türkistan, Yesevilik.

ABSTRACT

Hodja Ahmad Yassawi (1093-1166?), a man of heart, was born and raised in the same lands with thinker of Islamic civilization, al-Farabi (872-950?), who influenced Turks, Muslims, and the whole world with his wisdom and philosophy, and he influenced Turks, Muslims, and the whole world with his mystical style, as if he was completing al-Farabi’s thought. It could be observed that there is a sociological approach in Hodja Ahmad Yassawi’s (the founder of one of the main veins of Islamic mysticism tradition) thoughts, way of communicating with the society, and style of teaching religion to the society. Although this sociological perspective can be seen in some parts of his Divan-ı Hikmet, it actually shows itself in his way of connecting to the society. It is possible to see this perspective or approach in his style of presenting, teaching, and narrating Islam to the Turkish society in Turkistan. His effort to teach Islam to Turkish society, which is dominated with oral culture, in a simple and understandable way with tolerance is remarkable. This sociological reading approach has notable significance in Yassawi’s message reaching out to the present. This work aims to understand the sociological reading approach in Hodja Ahmad Yassawi, and while contributing to the understanding of this approach, present Yesevi’s perspective on social events and phenomenon.

Keywords: Hodja Ahmad Yassawi, Sociological reading, Islam, Turkistan, Yeseviyya.

Giriş

Bu çalışma, Pîr-i Türkistân Hoca Ahmet Yesevî (ö. 1093-1166)'nin, içinden çıkıp yetiştiği toplumda ve o toplumu aşarak bütün Türk coğrafyalarında etkili olmasının sosyolojik boyutlarını anlama ve anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Bilinmektedir ki, lider Türk tasavvıfları, Anadolu'da ve diğer İslâm topraklarında insanlar üzerinde dinî ve kültürel açıdan oldukça etkili olmuşlardır. Onların fikir dünyaları, ilişki biçimleri, anlayışları ve iletişim yaklaşımları, toplumsal dayanışmanın tesisine yol açmıştır.¹ Hâce-i Türkistân Hoca Ahmed Yesevî, özgün kimliği ve yaklaşımıyla bu tip lider tasavvuf aktörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hikmetlerine, “Bismillah deyip beyan ederek hikmet söyleyip / Talep edenlere inci, cevher saçtım ben işte”² diyerek besmeleyle başlayan Hoca Ahmed Yesevî, akıllı ve felsefesiyle Türkleri, Müslümanları ve bütün dünyayı etkileyen İslâm medeniyet düşünürü Fârâbî (872-950?) ile aynı topraklarda doğup yetişmiş ve âdetâ Fârâbî'yi tamamlarcasına tasavvufî yönüyle benzer şekilde Türkleri, Müslümanları ve bütün dünyayı etkileyebilmiş bir gönül insanıdır. İslâm tasavvuf geleneğinin ana damarlarından birinin kurucu aktörü olan Hoca Ahmed Yesevî'nin düşüncelerinde, toplumla iletişim kurma yönteminde ve dini topluma öğretme tarzında bir tür ‘sosyolojik’ okuma/düşünme³ yaklaşımı gözlemlenebilir. Bu okuma tarzı ile Yesevî, toplumu iyi gözlemlemiş, anlamış, onunla iyi iletişim kurmuş, mesajını ona

¹ Bkz. Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 2, 1942, s. 279-304.

² Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, TDVY., Ankara 2008 (<http://www.divanihikmet.net/hikmet1.html#header>, 08.08.2016).

³ Bkz. Ejder Okumuş, *Dinin Toplumsal İnşası*, Akçağ Yay., Ankara 2015, ss. 21-27

ulaştırabilecek kanal ve araçları iyi tespit edebilmiştir. Bu sosyolojik bakış, Dîvân-ı Hikmet adlı eserinde yer yer görölse de asıl onun toplumla kurduğu ilişki biçiminde kendini göstermekte, tezahür ettirmektedir. Onun Türkistan’da Türk toplumuna İslâm’ı sunma, öğretme, anlatma tarzında söz konusu bakışı veya yaklaşımı görmek mümkündür. Sözlü kültürün hâkim olduğu Türk toplumuna İslâm’ı basitleştirip anlaşılır kılarak ve hoşgörü anlayışı içinde öğretme çabası dikkat çekmektedir. Bir gönül insanı olarak Yesevî’nin çağını aşip bugünlere mesajını ulaştırabilmesinde de aslında onun bu sosyolojik okuma yaklaşımının önemli bir etkisi vardır. Bu çalışma, Hoca Ahmet Yesevî’de sosyolojik okuma yaklaşımını anlamayı ve bu yaklaşımın anlaşılmasına katkıda bulunarak Yesevî’nin sosyal olay ve olgulara bakış tarzını dikkatlere sunmayı amaçlamaktadır.

Hoca Ahmet Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmet’te, toplumsal konulara “sosyolojik” bir bakış açısıyla yaklaştığının işaretlerini bulmak mümkündür. Bundan da önemlisi, İslâm’ı Türklere sunma tarzında görülen “sosyolojik” yaklaşımdır. Yesevî, İslâm’ı Türklerin anlayışına, kültürüne, toplumsal durumuna uygun bir biçimde sunmanın dikkat çekici bir örneğini vermiştir.

Araştırmacının daha önce yaptığı bazı çalışmalar, “sosyolojik okuma” kapsamına girebilecek niteliktedir. Yazarın örneğin “İbn Haldun ve Osmanlı’da Çöküş Tartışmaları”, “Mevlânâ’da Sosyolojik Okuma”, “Evliya Çelebi Kütahya’da”, “Mârifetnâme’de Beden”, “Osmanlı’nın Gözüyle İbn Haldun”, “İbn Haldun’da Kur’ân’ı ‘Sosyolojik’ Okuma”, “Evliya Çelebi’nin Seyahatnâme’sinde ‘Sosyoloji’nin İşaretleri”, “Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinde Diyarbakır”, “Evliya Çelebi’nin Gözüyle-Gezdi, Gördü, Yazdı” gibi çalışmaları, Batılı sosyoloji paradigmasını esas almak yerine evrensel sosyoloji paradigmasını esas alarak 19. yüzyıldan çok daha önce-leri başlayan bir “sosyoloji” serüveninin olduğu gerçeğini işaretlemektedir. Hoca Ahmet Yesevî’nin nesilleri aşacak boyutlarda insanlar üzerindeki etkilerinin sosyolojisine dair bu çalışma, adı geçen çalışmalar gibi “sosyolojik okuma” ve “sosyoloji öncesi sosyolojiler” kapsamında bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

1. İslâm’ı Kolay/Basit Anlatma İlkesi

Kazakistan’da ve diğer Türk toplumlarında İslâm’ın anlaşılması ve yaşanmasında rehberlik etmiş olan Türkistan pîri Ahmed Yesevî, Türkistan insanına, Türklere, Anadolu coğrafyasına sözlü kültürü dikkate alarak, toplumsal bağlamdan hareketle İslâm’ı kolay ve anlaşılır bir dille sunmuştur. Dîvân-ı Hikmet’e bir bütün olarak bakıldığında bu açık bir biçimde görülebilir.

Arapça ve Farsça bilen Ahmet Yesevî, Arapçanın bilim dili olarak ge-

nel kabul gördüğü bir zaman diliminde, insanlara İslâm'ı anlatabilmek için kendi toplumunun dili olan Türkçeyi tercih etmiştir. Bu tercih, onun doğru-
dan Kur'ân'dan ve Hz. Muhammed'in sözlerinden damıtarak oluşturduğu
din anlayışının, Türklerin kültürel ve toplumsal bağlamını dikkate alarak
birinci derecede belirleyici olmasını sağlamıştır. Ahmet Yesevî, Türklerin
İslâm'ı anlamalarında istikamet veren yol haritasını çizmiştir. Ahmet Ye-
sevî, Türklerin İslâm'la bağlarını anlama açısından bir kilit isimdir. Onun
görüş ve düşünceleri, farklılıkların zenginlik olabilmesinin olmazsa olmaz
şartı olan “temel ortak payda”nın yeniden tespitinde bize ışık tutar.⁴

Türklerin İslâmlaşmasında ve Türkler arasında tasavvufî düşüncenin
neşvünemâ bulmasında önemli roller oynayan çok sayıda sûfî bulunmasına
rağmen Ahmed Yesevî kadar Türk dünyasında ilgi uyandıran, kitleleri sü-
rükleyen ve kendisinden sonra tesir halkasını bu denli devam ettiren başka
bir isim belki de yoktur.⁵ Bunun böyle olmasında da muhtemelen Ahmed
Yesevî'nin Türklere İslâm'ı basitleştirerek sunmasının etkisi büyüktür.

Yesevî, Türklere İslâm'ı Türkçe ile basitleştirerek ve kolaylaştırarak an-
latmayı tercih etmesini şöyle dile getirir:

Hoş görmemekte âlimler sizin dediğiniz Türkçeyi
Âriflerden işitsen açar gönül ülkesini
Âyet hadis anlamı Türkçe olsa uygundur,
Anlamına yetenler yere koyar borkünü...

Kadı, müftü, mollalar şeriatın yolunu
Ârif âşık almıştır tarikatın arkını
Amel işleyen âlimler dinimizin چراغی,
Burak biner mahşerde eğri koyar borkünü...

Amel eylese âlimler dini ve ayın aydınlığı
Görse olur onların görklü yüzünün rengi...
Amel işlemeyip “zâhir” ilmini bilmeyip kalanlar,
Arkasına yükler kırk eşeğin yükünü...

Hocayım deyip laf vurma bu dünya dayanıksız
Biliyorum diye söylemesin gönüldeki çirkini
Yol göstericidir Hoca Ahmed mârifetin gülistanı
Sözler sözü gerçek açar gönül ülkesini...

⁴ Hasan Onat, “Ahmet Yesevî'nin Din Anlayışı ve Bektaşilikteki Bazı Yansımaları”,
<http://www.hasanonat.net/index.php/89-ahmet-yesevi-nin-din-anlay-s-ve-bektasilikteki-baz-yans-malar>; 08.08.2016.

⁵ Kadir Özköse, “Ahmed Yesevî ve Dîvân-ı Hikmet”, *Tasavvuf*, 2006, c. VII, sy.16, s. 293-312.

Miskin, zayıf Hoca Ahmed yedi ceddine rahmet,
Farsça dilini bilerek güzel söylemekte Türkçeyi...⁶

2. Toplumla İletişimde Yumuşaklık

Yesevî’nin İslâm’ı sevdirmesinde en önemli noktalardan biri, toplumsal bir varlık olarak insanın hoşgörüyü, merhameti, yumuşaklığı sevmesinden hareketle insanlara yumuşak sözle, güzel öğütle yaklaşmaktır. Hoca Ahmed Yesevî, gerçekten de bu ilkeyle hareket etmiş ve toplumun zihniyet dünyasına, kalbine ve sosyolojisine bu yaklaşımıyla nüfuz etmiştir. Nitekim şu dizelerde bu ilkeyle yaklaşımını görmek mümkündür:

Sünnet imiş, kâfir de olsa, verme zarar
Gönlü katı, gönül incitenden Allah şikâyetçi;
Allah şahid, öyle kula “Siccîn” hazır
Bilgelerden işitip bu sözü söyledim ben işte.⁷

Şu dizeleri de hoşgörüyü anlatır:

On sekiz bin âleme server olan Muhammed;
Otuz üç bin ashâba rehber olan Muhammed.

Çıplaklık ve açlığa kanaatlı Muhammed;
Asî, câfi ümmete şefaathı Muhammed.

Geceleri yatıp uyumaz, tilâvetli Muhammed;
Garip ile yetime mürüvvetli Muhammed.

Yoldan azan günahkâra hidayetli Muhammed;
Muhtaç düşse herkese, kifayetli Muhammed...

Duaları müstecap, icabetli Muhammed;
Kötülüğe iyilik, kerametli Muhammed.

3. Toplum Adamı Olmak

Hoca Ahmed Yesevî, mesajları ve ilişki biçimiyle bir toplum adamı olarak karşımıza çıkar. Ahmed Yesevî’nin yaşadığı dönemin zorlukları anlaşılırsa bu hususun önemi daha iyi anlaşılabilir. Onun yaşadığı dönem ve coğrafyada Türk hanedanları arasında taht mücadeleleri, kargaşalar ve siyâsal istikrarsızlıklar söz konusuydu. İşte böylesi bir atmosferde Ahmed Yesevî,

⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 71. Hikmet.

⁷ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2001.

toplum adamı olarak görülmekte; Türkler arasında birliğin, dirliğin, huzurun sağlanmasına çalışan bir aktör olarak varlık göstermeye çalışmaktadır. Nitekim Dîvân-ı Hikmet'teki 1. Hikmette geçen şu dizeler bu bağlamda okunabilir:

Sözü söyledim, her kim olsa cemâle tâlip
Cânı câna bağlayıp, damarı ekleyip,
Garip, yetim, fakirlerin gönlünü okşayıp
Gönlü kırık olmayan kişilerden kaçtım ben işte.

Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol
Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol
Mahşer günü dergâhına yakın ol
Ben-benlik güden kişilerden kaçtım ben işte.

Garip, fakir, yetimleri Resul sordu
O gece Mi'rac'a çıkıp Hakk cemâlini gördü
Geri gelip indiğinde fakirlerin hâlini sordu
Gariplerin izini arayıp indim ben işte.

Ümmet olsan, gariplere uyar ol
Âyet ve hadisi her kim dese, duyar ol
Rızık, nasip her ne verse, tok gözlü ol
Tok gözlü olup şevk şarabını içtim ben işte.

Medine'ye Resul varıp oldu garip
Gariplikte sıkıntı çekip oldu sevgili
Cefa çekip Yaradan'a oldu yakın
Garip olup menzillerden geçtim ben işte.

Akıllı isen, gariplerin gönlünü avla
Mustafa gibi ili gezip yetim ara
Dünyaya tapan soysuzlardan yüzünü çevir
Yüz çevirerek derya olup taşım ben işte.

Horasan erenlerinin hocası Hoca Ahmed Yesevî, bu dizelerinde toplumun yoksullarına, mazlumlarına, darda kalmışlarına sahip çıkılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yesevî için toplumda ihtiyaç sahiplerine dağıtmak, cömert olmak oldukça önemlidir:

Hayır ve cömerdlik eyleyenler, yetim gönlünü alanlar,
“Çehar-yârları yoldaşı, Kevser dudağında gördüm.

Âmil olan âlimler, yola giren âsiler,
Öyle âlim yerini Dâru’s-selamda gördüm.

Kadı olan âlimler, para-rüşvet yiyenler,
Öyle kadı yerini sakar ateşinde gördüm.

Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler,
Öyle müftü yerini Sırat köprüsünde gördüm.

Zâlim olup zulmeden, yetim gönlünü ağrıtan,
Kara yüzlü mahşerde, kolunu arkada gördüm.⁸

İnsanlarla ilgilenmek Yesevî için oldukça önemlidir:

Kul olsan, ben-benliği sakın bırak
Seherlerde cânını incitip dinmeden çalış
Yoldan sapan günahkârları yola yönelt
Bir nazarda gönüllerini safa eyledim.

4. Toplumda İnsan Tipleri

Yesevî’nin Dîvân’ında Max Weber’in ideal tipler kavramsallaştırması kapsamına girebilecek insan tipleri konusu önemli bir yer tutar. Hoca, eserinde birçok insan tipinden bahseder ve onların özelliklerini de anlatır. Bu bağlamda peygamber, arif, âlim, amelli (âmil/amel sahibi/amel işleyen) âlim, gerçek âlim, zâhiri bozup bâtını düzelten âlim, amelsiz âlim (amel işlemeyen), âhir zaman bilgini, beden âlimi, cân âlimi, müftü, molla,⁹ kadı, imam, haksız dava eyleyenler, haram yiyen hâkimler/rüşvet alıp yiyenler/türlü türlü giyenler, para-rüşvet yiyenler, kadı olan âlimler, müftü âlimler, haksız fetvâ verenler,¹⁰ âhir zaman şeyhleri/iman-İslâm bilmeden şeyhlik yapanlar/ilimsiz, amelsiz, şeyh, pîr, rehber, hoca, mana bilmeyenler/câhil şeyhler, garip, gerçek şeyh, mürşid, yetim, fakir, miskin, gönlü kırık olmayan kişiler, gönlü kırık kişiler, mazlum, ben-benlik güden kişi,¹¹ hayır

⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 53. Hikmet.

⁹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 71. Hikmet; *Dîvân-ı Hikmet*, 79. Hikmet; *Dîvân-ı Hikmet*, 83. Hikmet; *Dîvân-ı Hikmet*, 99. Hikmet.

¹⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 53. Hikmet.

¹¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 1. Hikmet.

ve cömertlik eyleyenler, yetim gönlünü alanlar, asi, zâlim olup zulmeden, yetim gönlünü ağrıtan,¹² mümin, âlimi seven mümin, Müslüman, kâfir, ri-yakâr, müşrik, münafık, gönlü katı, gönül inciten, günahkâr,¹³ zâlim, câhil, avam/avamî, âşık, eren, mürid, derviş, sadıklar, amelsizler, amelliler,¹⁴ Hakk'a âşık olanlar, Hakk yoluna girenler, Allah diye yürüyenler, cemaata gitmeyip namazı terk eyleyenler,¹⁵ dünya benim diyenler, cihan malını alanlar, zayıf genç erkek ve kızlar, hayâsız toplum, cömert gibi tipler,¹⁶ Hoca Ahmed Yesevî'nin bahsettiği insan tipleri arasında önemli bir yer tutar.

5. Toplumda Âlimin Önemi

Hoca Ahmed'in Dîvân-ı Hikmet'te ele aldığı ve üzerinde önemle durduğu konulardan biri de, toplumda ilmin önemi ile âlimin önemi, pozisyonu ve kimliğidir. Birçok hikmetin konusu ilim, bilgi ve âlimdir. Bu konu, aslında bilgi sosyolojisi ve aydın/âlim/ulemâ sosyolojisi çerçevesinde ele alındığında, dikkate değer boyutlara sahip olduğu anlaşılabacaktır. 171. Hikmette şöyle der:

Âlimi tut izzet, eyle ikram,
Âlimi Kur'ân içre öğer, dostlar.
Âlimler açar cümle müşkülâtı,
Câhillere cehlîni kim döker, dostlar.

Doğru-yanlış beyanını âlim bilir,
Helâl-haram farkını avam nereden bilir?!
Âlimlerden avamîler çok fayda olur,
Bu dünyada iyi adını edindir, dostlar.

Câhil avam âlim sözünü hiç dinlemez,
Değme câhil özünü hiç anlamaz.
Âlimi Allah avama denk eylemez,
Her âlim yüz bin avama yeter, dostlar.

Olmasa âlim avam neye yarar,
Kılmaz idi yer ve gök, âlem bakar.
Kılmışı için âlim günah görür,
Gök tarafına aşmaz yerde durur, dostlar.

¹² Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 53. Hikmet.

¹³ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2001; *Dîvân-ı Hikmet*, 2008, 171. Hikmet.

¹⁴ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 83. Hikmet.

¹⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 53. Hikmet ve 99. Hikmet.

¹⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 89. Hikmet.

Din ve dünya âlim ile olur hâsıl,
İbadet kılsa kabul, Hakk'a vâsıl.
İtikad kıl, gerek olsa temiz nesil,
Gerçek âşık bir söze baş eğer, dostlar.

Avam tendir âlimdir tende cân gibi,
Şah Hüseyin olsa âlim gerek hem gibi,
İns ve cinde âlim melek, câhil iblis gibi,
Tutmayın karışık, zinhar inkâr, dostlar.

Âlimleri hor görmek değildir reva,
Hor görmez o hem yine yer-gök, heva.
Nice ki fakir, miskin o bi-neva,
Âlimi hor görmeyin asla, dostlar.

Âlimi hor görse o küfr ve nifak,
Nass hadis var ins ve cin ittifak ile,
Âlimi seven mümin yüzü apak,
Sorgusu yok günahından inkâr, dostlar.

Hoca Ahmed'e ilham verdi söylesin diye,
Her âlimin değerini bilsin diye,
Her kim bilse, bunu amel kılsın diye,
Âlim izzetin kılan cennet girer, dostlar.¹⁷

Hikmetlerinde ideal insan tiplerinden çokça bahseden Hoca, bu dizelerde âlimin câhil ve avam karşısında ne kadar önemli ve değerli olduğuna, toplumun âlim şahsiyetlere ne kadar iyi yaklaşması gerektiğine, âlim insanın toplumda rehber olduğuna işaret etmektedir.

Yesevî, sahte âlim ve şeylere karşı da uyarıda bulunmaktadır:

Âhir zaman şeyhlerinden söz edeyim,
İman-İslâm bilmeden şeyhlik kılar imiş,
İlim öğrenmez, amel eylemez, mana anlamaz,
Âhiretde kara yüzlü olur imiş.

Şeyhim diye mihrab içre otururlar
Halka içre halka zahmet yetirirler
Hay u Hû deyip sermestliğin bildirirler
Öyle câhil nasıl şeyhlik kılar imiş.

¹⁷ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 2008.

Böyle şeyhin kıyametde yüzü kara,
Nâdânlıkda şeyhlik eyler, işi riya,
Mahşer günü rezil olur, gözü âmâ
Evvel-âhir delalette olur imiş.

Şeyh olmağa cemü'l-cem en alt makam,
Hazır olub, uyanık olsan daima,
Pîr hizmetini nice yıllar etse tamam,
Yok ise, dâl u muzill olur imiş.

Câhil şeyhler kulak, kuyruksuz eşek olur,
Himmetleri dünya malını yıgar olur,
Cemaati yoldan azdırıp gider olur,
Öyle şeyhler hayvanattan beter imiş.

Özlerini halklar ara tutsa ulu,
Bâtınları içre yoktur zerre fûru,
Ben yüceyim deyip yürüyenlerin yeri tamu
Cehennem içre acı azab çeker imiş.

Ayıbını dese, öfkelenip çıkışirlar,
Kendini bilmeden yanlış işe yürürler
Kara yüzlü mahşer günü duruşurlar
Nedâmette başı donup yürür imiş.

Ey müminler, işte o şeyhin beyanını,
Ben söyleyim, güzel dinleyin âyânını,
Kıyametde yüklenir mürid günahını,
Sırat üzre titreyip-sallanıp durur imiş.

Böyle şeyhin aklına deyin ahmak,
Körlükle şeyhlik eylermiş mutlak.
Bâtın içre ona değer daim tokmak,
Kıyamette hasret kılıp yürür imiş.

Gerçek şeyh olsa, dünya malını sevmez, bilin,
Vücudu girse, cehennem içre yanmaz, bilin,
“Allah” deyip geceleri uyumaz, bilin,
Yüzünü görsen, dolunay gibi olur imiş.

Elini tutsan dünya değeri gönülden gider,
Halkasında ben-benlik cümle gider,
Nazar eylese, iki âlem işin biter,
Öyle mürşid lâ-mekânda yürür imiş.

Şeyhlik adını ona eylemektir vebal
Cân verirken imanına korku ve zeval
Âhirette ona o her dem azab,
Rahmân Melîk'im, böyle kuldân bîzar imiş.

Âdem isen, doğru yolda yürüye gör,
Peygamberin kılmışların kıla gör,
Cân u dilde tabiatın diye gör,
Bu yolu yürüten maksuduna yeter imiş.

Kul Hoca Ahmed, eğer olsa aklın selim,
Kuru ateşe tekke kılmak büyük intikam.
Tevbe kılsan, eğer kabul eyler Rahîm,
Tevbe eylesen, Huda rahmet eyler imiş.

Bu dizeler açıkça göstermektedir ki, Yesevî, samimi, dürüst, gerçek âlimin toplumda büyük adam olarak rehber olduğunu, topluma yön veren kişi olduğunu; sahte âlim ve şeyhin, sahnelik, gösterişçi, ihlassız, samimiyetsiz, âlim veya şeyh görünümündeki sahte bilginin veya rehberin, toplum için ne kadar zararlı ve tehlikeli olduğunu söylemektedir. Câhil şeyhlerin toplumu aldatacağını, mal mülk peşinden koşacağını, kendi peşinden götürdüğü cemaati, azdıracacağını, yoldan çıkaracağını belirtmektedir. Nitekim şu dizeleri bunu ifade etmektedir:

Câhil şeyhler kulak, kuyruksuz eşek olur,
Himmatleri dünya malını yığar olur,
Cemaati yoldan azdırıp gider olur,
Öyle şeyhler hayvanattan beter imiş.

Bu dizeler, ilginçtir ki yaklaşık 8-9 asır önceden bugünün bazı din istismarcısı lider ve gruplarının din üzerinden toplumu aldatma girişimlerini, topluma zarar vermelerini, küresel neo emperyalistlerle iş birliği yaparak özelde kendi toplumlarına ve genelde Müslümanlara ihanet etmelerini haber verir gibidir. Son zamanlarda Türkiye'de yaşanan Paralel Yapı vakası ve bu yapının darbe ve iç savaş girişimi bu noktada örnek olarak getirilebilir.

Büyük adam sosyolojisi açısından anlaşılmaktadır ki, Yesevî, âlim kişilere toplum içinde önemli fonksiyonlar atfetmektedir.

Yesevî'nin âlim sosyolojisinde âlimin kimliği şöyle ortaya konulur:

“Fe’l-ya’lemûn el-âlimûn”u okur âlim
Anlamını bilmeden onun olur zâlim
Anlamını anlayanların giysisi aba
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma

Âlim odur hişt yastanıp tahsil eylese
Gece gündüz Rabb’ine ağlasa
“Fe’l-yedhakû” âyetini tefsir eylese
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma

“Ve’l-yebkü kesiran” diye Allah söyledi
Anlamını anlayan âlim dinmeden ağladı
Ağlaya ağlaya gözleri kör oldu
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma

Âlim odur şeriatta sefer eylese
Tarikatın pazarına yerini koysa
Muhabbetin deryasından inci alsa
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma

Âlimim diye kitap okur anlamını bilmez
Çoğu âyetin anlamını asla bilmez
Büyükleme, ben-benliği dini tutmaz
Âlim değil câhildir dostlarıma

Büyükleme şeytana neler eyledi
Büyüklendiğinden lanet tavrı ona saldı
Melekler görüp orada secde eyledi
Secde eyleyip âmin oldu dostlarıma

İlim iki inci beden ve cana rehberdir
Cân âlimi Hazret’ine yakındır
Muhabbetin şarabından içer
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma

Beden âlimi zalimlere benzermiş
Beraetin âyetinde çünkü buyurmuş
Cehennem içinde dinmeden devamlı yanarmış
Zakkum zehri içip devamlı dostlarıma

Kul Hoca Ahmed âlimlerin hizmetini eyle
Âlimler sözünü işitip amel eyle
Amel eyleyip Hakk yolunda canını ver
Amelsizler cemâl görmez dostlarıma.¹⁸

Amel işlemeyen âlim ilmini çiğneyip yürür
Ölüp varsa dar kabirde cânı yanar
Allah, Resul, dinin ne deyip korkuya düşer
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar

Münker Nekir “Rabb’in kim ?” diye sorunca
Zâhir ilminden bir noktası kâr eylemeyince
Vah yazık amelsizler nasıl yapacak
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar

Allah diyen şeker ve bal hazırladı.
Âhirette Allah ile sevda eyledi
Amel işleyen gerçek âlimi bilge kıldı.
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar

Bilgin kandil, hâlin fitil, yağı gözyaşım
Ne kadar söylesem nasib almaz taş gönülün
Yol üstünde toprak olsun aziz başın
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar

Essiz âlim amel işlemeyip yolda kalır
Okuyup okumadan dünya malını ele alır.
Ben-benlikten essiz ömrünü harcar
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar

Zâhiri bozup bâtını düzelten âlim olsan
Mahşer günü elinden tuta tanla varsan
Vah yazıklar pişmanım deyip yolda kalsan
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar

¹⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 83. Hikmet.

Âlim odur namaz kılıp ibadet etse
Hakk'dan korkup âhiretin tasasını çekse
Kur'ân okuyup Hakk'dan korkup ağlayıp inlese
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar

Öyle âlimin iki gözü yaşlı olur
Seherlerde erken kalkıp ağlar
Hakk yolunda tutuşup yanıp biryan olur
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar

Horluk çek kâfir nefsinin başı dunsun
Daima, sürekli bu dünyadan ağlayıp geçsin
Toprak ol herkes seni basıp geçsin
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.¹⁹

Âlim kişilerin ilmiyle amel etmesi, sözüyle özünün bir olması, Ye-sevî'nin âlim sosyolojisinde önemlidir:

Kadı, müftü, mollalar şeriatın yolunu
Ârif âşık almıştır tarikatın arkını
Amel işleyen âlimler dinimizin çırağı,
Burak biner mahşerde eğri koyar börkünü...

Amel eylese âlimler dini ve ayın aydınlığı
Görse olur onların görklü yüzünün rengi...
Amel işlemeyip “zâhir” ilmini bilmeyip kalanlar,
Arkasına yükler kırk eşeğin yükünü...

Hocayım deyip laf vurma bu dünya dayanıksız
Biliyorum diye söylemesin gönüldeki çirkini
Yol göstericidir Hoca Ahmed mârifetin gülistanı
Sözler sözü gerçek açar gönül ülkesini...²⁰

Hoca Ahmed'e göre ilim oldukça önemlidir:

İlimsiz âdem şeyhlik kılrsa, revaç bulmaz,
Nazik yoldur, ilimsiz asla bilse olmaz.
Ey dostlarım, şeyh olmak kolay değil,
Rehber diye şer'î yolda yürün, dostlar...

¹⁹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 79. Hikmet.

²⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 71. Hikmet.

Erkek ve kadına, oğul-kıza ilim farz dedi,
 “Talebü’l-ilmi farizatun” deyip Resul söyledi,
 “Ma yecüzu bihi’s-salât” ilim zaruri,
 Diri varsınız, ta ölüne dek okuyun, dostlar.

Molla olup, mana okuyup, kitab dese,
 Yolu bulup, yaman yoldan rasta dönse,
 Pîr eteğini muhkem tutup hizmet etse,
 Taatlı kul olsa hüsrana uğramaz, dostlar.

İlimsiz şeyhlik davasını kılmak olmaz,
 Asa olmadan karanlıkta yürümek olmaz,
 Görmez olsa, çukur yeri görmek olmaz,
 Kuyu içre düşen emin kalmaz, dostlar.

Bu dizelerde Yesevî, bilgi ve ilmin toplumun varlığı, sağlamlığı için çok hayatî olduğunu, ilimsiz ve câhil şeyhlerin şeyh olamayacağını, toplumda kadın ve erkek herkese ilmin farz olduğunu, toplumun gerçek rehber olarak şeriatı ve şeriat bilgisini alması gerektiğini, bilginin ve ilmin rehberliğinde toplumun yanlışla düşmeyeceğini savunmaktadır. Bu görüşler, bilgi sosyolojisi açısından bakılırsa, bilgi/ilim-toplum ilişkisi noktasında oldukça önemli hususları ihtiva etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in bir hadisinden hareketle erkek ve kadın herkese ilmin farz olduğunu dile getirmesi, Din Sosyolojisi bakımından oldukça önemlidir. Bu noktada toplumu ilme yönleltmek için hadis üzerinden dinin meşrulaştırılması boyutuna başvurulması, dikkati çekmektedir.

Ahmed Yesevî’nin düşünce dünyasında âlim ve lider pozisyonunu işgal eden kişilerin güzel ahlâk sahibi olmaları, tutarlı olmaları, ilmiyle âmil olmaları da oldukça önemlidir:

Molla, müftü olanlar, yanlış fetvâ verenler
 Akı kara eyleyenler o cehenneme girmişler.

Kadı, imam olanlar, haksız dava eyleyenler
 O eşek gibi olarak yük altında kalmışlar.

Haram yiyen hâkimler, rüşvet alıp yiyenler
 Kendi parmağını dişleyip korkup durup kalmışlar.

Tatlı tatlı yiyenler, türlü türlü giyenler,
 Altın tahta oturanlar toprak altında kalmışlar.

Başka bir yerde aynı konuda şöyle der:

Âmil olan âlimler, yola giren âsiler,
Öyle âlim yerini Dâru's-selâm'da gördüm.

Kadı olan âlimler, para-rüşvet yiyenler,
Öyle kadı yerini Sakar ateşinde gördüm.

Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler,
Öyle müftü yerini Sırat köprüsünde gördüm.

Zâlim olup zulmeden, yetim gönlünü ağrıtan,
Kara yüzlü mahşerde, kolunu arkada gördüm.²¹

6. Cemaatin Önemi

Hoca Ahmed Yesevî, cemaate özel bir önem verir. Daha sonra Mevlânâ (1207-1273)'da genişçe işlenecek olan cemaat konusu, Yesevî'nin yaklaşımında da oldukça önemlidir ve Müslüman toplumda birlik için gereklidir. Ahmed Yesevî, 53. Hikmet'te şöyle der:

Cemaata gitmeyip namazı terk eyleyenler
Şeytan ile bir yerde, derk-i esfel'de gördüm.

Bu noktada Mevlânâ'nın bu konudaki yaklaşımını vermekte fayda vardır. “İnsanı görünüşte küçük âlem, ama hakikatte büyük âlem olarak gören Mevlânâ,²² “*Topluluk rahmettir.*” hadisinden hareketle birlik hâlinde yaşamının, toplumdan ayrı hareket etmemenin önemine atıfta bulunur. Örneğin fare ile kurbağanın dostluk hikâyesini²³ anlatırken de, aslan, kurt ve tilkinin avlanma hikâyesini²⁴ anlatırken de, daha baştan bu hadisi zikretmektedir. Mevlânâ, evlenmenin önemini anlatırken de aynı hadisi zikretmekte ve topluluğun insan için ne kadar anlamlı olduğunu izah etmeye çalışmaktadır:

“İslâm dininde evlenmemek yoktur. Topluluk rahmettir. Hz. Mustafa (s.a.s.) toplulukla çalıştı. Çünkü ruhların topluluğunun çok büyük eserleri vardır. İnsan tek ve yalnızken bu eser hâsıl olmaz. Mescitleri yapmanın sırrı, mahalle halkının orada toplanması, Allah'ın rahmeti ve [elde edile-

²¹ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, 53. Hikmet.

²² Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, 2. basım, MEGSB Yay., İstanbul 1985, c. IV, s. 85.

²³ A. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, c. IV, s. 407 vd.

²⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*. <http://www.yesilyol.net/modules.php?name=mesnevi&op=content&tid=5&query=topluluk>, 24.03.2006.

cek faydanın] artmasıdır. (...) Cami’yi şehir halkının toplanması için yapmışlardır. Kâbe’yi ziyaret etmeği de dünyadaki insanların çoğunun, birçok şehirlerden ve iklim bölgelerinden gelip orada toplanmaları için vacip kıldılar.”²⁵

Burada Mevlânâ, toplumun, toplumsallığın temeline evlenmeyi ve dolaşısıyla aileyi yerleştirmektedir. Mevlânâ’nın toplumun varlığının devamını evlilikle izah etmesi, orijinal bir yaklaşım olarak görülebilir. İnsanın tek başına yaşayamayacağı ve bir eser hâsıl edemeyeceği vurgusu, insan için toplumun hayatlılığını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Bu yaklaşım, gerek Batı’da gerekse İslâm dünyasında bazı ünlü düşünür ve bilim adamlarının görüşlerini önceleyen bir yaklaşımdır. Örneğin J. J. Rousseau ve İbn Haldun’un toplum yaklaşımları açısından durum böyledir.”²⁶

Caminin Mevlânâ tarafından ‘tamamen’ ‘sosyolojik’ yorumu, oldukça dikkat çekicidir. Mevlânâ, mescitlerle mahalle birlikteliğinden cami ile şehir birliğine oradan da Kâbe ile evrensel birlikteliğe geçmekte ve böylece ibadet yerlerinin sosyal anlamını ortaya koymaktadır. Esasen Mevlânâ, bu yaklaşımıyla ibadet yerlerini sosyolojik temelde anlamlandırmakta, toplumsal hayat için onların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Mevlânâ,

“Topluluğa dost ol. (...)

Zira kalabalık ve kervan halkının çokluğu, yol vurucuların belini kırar, onları kahreder.”²⁷

diyerek birlik olmanın, dayanışma hâlinde bulunmanın birey için ne kadar önemli olduğunu²⁸ belirtmiş olur. Mevlânâ için toplumda birlik hâlinde olmak, son derece önemlidir:

“Dostlar, dostlar! Birbirinizden ayrılmayın! Başınızdan kaçamak heveslerini atın!

Mademki hepiniz birsiniz, ikilik havası çalmayın. Vefa sultanı emrediyor: Vefasızlık etmeyin!”²⁹

Cemaatten bir an bile ayrılmanın şeytanın hilesinden ibaret olduğu gö-

²⁵ Mevlânâ, *Fîhi mâ fih*, Çev. M. Ü. Anbarcıoğlu, MEGSB Yay., İstanbul 1990, s. 100-101.

²⁶ Ejder Okumuş, “Mevlana’da Sosyolojik Okuma”, *KHUKA Kamu Hukuku Arşivi*, c. IX, sy. 2, s. 63-70.

²⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. V. İzbudak, Gözden geçiren: A. Gölpınarlı, MEGSB Yay., İstanbul 1991, c. II, s. 165.

²⁸ Mustafa Tekin, *Mevlânâ Pergelinde Toplum*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya 2005, s. 64.

²⁹ Mevlânâ, *Mevlânâ’nın Rubaileri*, çev. M. N. Gençosman, MEGSB Yay., İstanbul 1988, s. 131.

rüşünde olan³⁰ Mevlânâ, topluluktan ayrılmanın çok tehlikeli bir şey olduğunu kurt-kuzu metaforuyla anlatmaya çalışır. Mevlânâ'nın yaklaşımında,

Kurt, çok kere sürüden ayrılıp yalnız başına giden kuzucağızı tutar. Sünneti, topluluğu bırakan kişi, bu yırtıcı canavarlarla dolu yerde kendi kanını dökmez de ne yapar? Sünnet yoldur, topluluk da yoldaşa benzer; yolsuz, yoldaşsız, darlığa düşersin.³¹

Mevlânâ, aynı yerde buradaki kurdun şeytan olduğunu da belirterek topluluktan ayrılmanın tehlike boyutlarını ortaya koyar.³²

“Meşhur Osmanlı düşünürlerinden Kınalızâde Ali Efendi (1511-1571), Mevlânâ'nın toplum yaklaşımından hareketle insanların bir araya gelerek yaşamlarının zorunlu olduğu üzerinde durmaktadır:

Bilindiği gibi insan uzuvlarından bazısı âmir, bazısı da âmir uzva bağlıdır. Mesela: Ciğer, insan ruhunun canlı kalmasında kalbe muhtaçtır. Kalp de tabii ruhla ciğere muhtaçtır. İkisi de şahsın ruhu ve his kuvveti bulmak da dimağa, dimağın canlılığının korunmasında da kalp ve ciğere muhtaçtır. Bunun gibi insanların bazısı reis (idareci), bazısı da idare edilendir. Bazısı bazısından istifade eder. Her biri bir yönden birbirlerine muhtaçtırlar. Bu duruma göre insanların kendi cinsleri ile bir arada yaşamları, birbirlerine yardımda bulunmaları zaruridir.

Mesnevî:

İnsanoğlu birbirlerinin uzuvlarıdır.

Çünkü hepsi aynı cevherden yaratılmışlardır.

Eğer uzuvlardan biri hastalanırsa,

Diğer uzuvlarda huzur ve rahat kalmaz...

İnsanlardan ayrılıp, dağ başlarında ve mağaralarda yaşayanlar, bunu dindarlık ve insanlık kemali zannedenler vardır. (...) ³³

Esasen Mevlânâ'nın topluluk vurgusu, onun tevhid ve vahdet-i vücûd anlayışıyla paralellik arz etmektedir. Birlik, her şeyden önce gelir. Tevhidî birliktelik, sadece Allah'ın birliğini değil, sosyal birliği de ifade eder. İslâm, tevhit inancıyla iman planında Allah'ın birliğine, Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına inanmayı getirirken sosyal planda hem kurumları arasında anlamlı bir bütünleşme olan sosyal bir yapı meydana getirmekte,

³⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. V. İzbudak, Gözden geçiren: A. Gölpınarlı, MEGSB Yay., İstanbul 1991, c. II, s. 166.

³¹ A. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, c. IV, s. 90.

³² Ejder Okumuş, “Mevlana’da Sosyolojik Okuma”, s. 63-70.

³³ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, haz. A. Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty., s. 137.

hem de bireyleri böyle bir sosyal yapının gerektirdiği rolleri icra etmeye hazırlamaktadır.³⁴ Böylece birey-toplum ilişkisi de denge temelinde sağlanmış olmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Mevlânâ’nın yaklaşımında birey ve toplum aynı bütünün değişik boyuttaki görünüşleridir.”³⁵

Yesevî’nin cemaat yaklaşımının Mevlânâ tarafından genişçe ele alındığı söylenebilir.

7. Toplumda Güzel Ahlâkın Hayatiliği

Hoca Ahmed Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmet’i aslına bakılırsa bir ahlâk kitabıdır. Denilebilir ki bu eser, baştan sona toplumda iyi/güzel ahlâkın ne kadar hayatî olduğunu ortaya koymaktadır. Ahlâk sosyolojisi açısından Yesevî’nin dikkate değer yaklaşımları olduğu söylenebilir. Bir örnek vermek gerekirse, âlimin, hâkimin, imamın, müftünün konumuna uygun davranmaması, insanları istismar etmesi hususunda şöyle demektedir:

Hakk kulları dervişler hakikati bilmişler
Hakk’a âşık olanlar Hakk yoluna girmişler.

Hakk yoluna girenler, Allah diye yürüyenler
Erenler izini izleyip memleketten geçmişler.

Evrenin övüncü Mustafa, öyle dedi merhaba,
Mir’ac gecesi deyip fakr yolunu almışlar.

Gönül vermeyip dünyaya, el uzatmayıp harama,
Hakk’ı seven âşıklar ahaliden geçmişler

Dünya benim diyenler, cihan malını alanlar,
Kerkenez kuşu gibi olup o harama batmışlar.

Molla, müftü olanlar, yanlış fetvâ verenler
Akı kara eyleyenler o cehenneme girmişler.

Kadı, imam olanlar, haksız dava eyleyenler
O eşek gibi olarak yük altında kalmışlar.

Haram yiyen hâkimler, rüşvet alıp yiyenler
Kendi parmağını dişleyip korkup durup kalmışlar.

Tatlı tatlı yiyenler, türlü türlü giyenler,
Altın tahta oturanlar toprak altında kalmışlar.

Mümin kullar, sâdıklar, sıdkı ile duranlar
Dünyalığını sarf edip cennet hûrisini kucaklamışlar

³⁴ A. Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, Filiz Yay., İstanbul 1985, s. 312.

³⁵ Ejder Okumuş, “Mevlânâ’da Sosyolojik Okuma”, s. 63-70.

Kul Hoca Ahmed bilmişsin, Hakk yoluna girmişsin,
Hakk yoluna girenler Hakk cemâlini görmüşler.³⁶

Bu dizelerde ifade edilen olumsuz hususları, kötü ahlâkî tutum ve davranışları, aynı zamanda Yesevî'nin kendi dönemindeki bazı toplumsal aktör ve gruplara yönelttiği eleştiriler olarak da anlamak mümkündür. Şu dizeler de bu şekildedir:

Ulu küçük yâranlardan edeb gitti
Kız ve zayıf gençlerden hayâ gitti
“Hayâ imandandır” deyip Resul dedi
Hayâsız kavim acaipler oldu dostlar

Müslüman Müslümanı eyledi katil
Haksız tutub haklı işleri kıldı batıl
Mürîd pîrine kılmadı yüz ve hatır
Nasıl kötü zamanlar oldu dostlar

Dünya ehli halkımızda cömertlik yok
Padişahlarda vezirlerde adalet yok
Dervişlerin duasında kabul edilme yok
Türlü bela halk üstüne yağdı dostlar

Âhir zaman bilginleri zâlim boldu
Hoş geldin deyciler bilgin oldu
Hakk'ı söyleyen dervişlere düşman oldu
Nasıl kötü zamanlar oldu dostlar³⁷

Görüldüğü üzere Ahmed Yesevî, toplumu ahlâk bakımından bir okuma-ya tabi tutmaktadır.

Pîr, riyakârlığı, gösterişçi dindarlığı da ahlâk noktasında ele alır:

Âhir zaman şeyhi düzeltir dış görünüşünü
Zühd ve takva kılmayıp bozar iç âlemini
Keramet der gaffet uykusunda gördüklerini
Riya ile halka kendini satar dostlar³⁸

³⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 99. Hikmet.

³⁷ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 89. Hikmet.

³⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 85. Hikmet.

8. Yesevîlik

Hoca Ahmed Yesevî’yi sosyolojik açıdan anlama noktasında önemli bir husus da, onun görüş, düşünce ve yolunu esas alan, farklı Türk coğrafya ve toplumlarında onun yolunu sürdüren halifelerinin olması³⁹ ve onun adını taşıyan bir tarikatın ortaya çıkmasıdır. Yesevîye veya Yesevîlik adıyla bilinen bu tarikat, İslâm dünyasında önemli bir taraftar ve mensup kitlesine sahiptir. Hoca Ahmed Yesevî’nin tarikatı olarak Yesevîlik, İslâm’ın Türkler arasında yayılmasında, öğrenilmesinde, algılanması ve tecrübe edilmesinde önemli etkilere sahip olmuştur. Yesevîlik tarikatı, çeşitli tartışmalar ve görüş ayrılıkları olmakla birlikte Türk dünyasındaki farklı tarikatları, ekolleri ve sûfî anlayışları çeşitli biçim ve içeriklerde etkilemiştir.

Sonuç

Hiç şüphesiz sosyolojik okuma yaklaşımıyla Hoca Ahmed Yesevî daha geniş bir konudur. Fakat bu çalışma bu noktada daha geniş çalışmalar için bir başlangıç olarak düşünülebilir. Pîr-i Türkistân Hoca Ahmed Yesevî’nin özellikle Dîvân-ı Hikmet’te konulara yaklaşımını, İslâm anlayışını, İslâm’ı Türklere anlatma ve öğretme yöntemini sosyolojik açıdan ele almanın, O’nu daha doğru anlamaya, onun temsil ettiği çizgiyi ve o çizginin zihniyet dünyasını daha iyi kavramaya çok önemli katkılarda bulunacağı açıktır.

Bu sınırlı çalışmada yapılmak istenen, Yesevî’nin İslâm anlayışı ve İslâm’ı Türklere öğretme yaklaşımını, topluma rehberliğini, topluma açık yönünü, olaylara bakış açısını anlamaya çalışmaktır.

Sonuç olarak Hoca Ahmed Yesevî, Türklere İslâm dinini sûfî bir bakış açısı/yorum ile Türk dili vasıtasıyla öğretme yoluna gitmiştir. İslâm’ı basitleştirmek ve kolaylaştırmak suretiyle insanlara sunmuş ve bunda da başarılı olmuştur.

Yesevî, Dîvân-ı Hikmet adlı eserinde Türkçe ile İslâm’ı anlatma, insanlara yumuşak davranma, sevgi ile yaklaşma, toplumun dertleriyle dertlenme, paylaşımcı olma, cömertlik, toplum adamı olma, gerçek âlimin toplum için önemi, sahte âlim ve şeyhin toplum için tehlikeli oluşu, güzel/iyi ahlâkın birey ve toplum için ne kadar hayatî olduğunu vd. ortaya koymaktadır.

Hoca Ahmed Yesevî’nin toplumsal yönünün anlaşılmasına katkı sunması bakımından Yesi’deki türbesinin toplumsal boyutları ve Yesevîlik tarikatının bugüne kadar kitleleri etkilemeye devam etmesi hususu da önemlidir.

³⁹ Bkz. Kadir Özköse, “Ahmed Yesevî ve Dîvân-ı Hikmet”, *Tasavvuf*, c. VII, sy.16, 2006, s. 293-312.

Kaynakça

- Ali Efendi, Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, haz. A. Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, 1942, sy. 2, s. 279-304.
- Bilgiseven, A. Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, Filiz Yay., İstanbul 1985.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi*, 2. basım, MEGSB Yay., İstanbul 1985.
- Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2001.
- Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, TDVY., Ankara 2008 (<http://www.divanihikmet.net/hikmet1.html#header>, 08.08.2016).
- Mevlânâ, *Mevlânâ'nın Rubaileri*, çev. M. N. Gençosman, MEGSB Yay., İstanbul 1988.
- Mevlânâ, *Fîhi mâ fîh*, çev. M. Ü. Anbarcıoğlu, MEGSB Yay., İstanbul 1990.
- Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. V. İzbudak, Gözden geçiren: A. Gölpınarlı, MEGSB Yay., İstanbul 1991.
- Mevlânâ, *Mesnevî*. <http://www.yesilyol.net/modules.php?name=mesnevi&op=content&tid=5&query=topluluk>, 24.03.2006.
- Okumuş, Ejder, *Dinin Toplumsal İnşası*, Akçağ Yay., Ankara 2015.
- Onat, Hasan, “Ahmet Yesevî'nin Din Anlayışı ve Bektaşilikteki Bazı Yansımaları”, <http://www.hasanonat.net/index.php/89-ahmet-yesevi-nin-din-anlay-s-ve-bektasilikteki-baz-yans-malar>, 08.08.2016.
- Özköse, Kadir, “Ahmed Yesevî ve Dîvân-ı Hikmet”, *Tasavvuf*, 2006, c. VII, sy.16, s. 293-312.
- Tekin, Mustafa, *Mevlana Pergelinde Toplum*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya 2005.